

ŞEMSA ÖZAR’IN BİZLERE GÖSTERDİKLERİ¹

Gülay Günlük-Şenesen

Yollarımız her kesiştiğinde Şemsa Özar’ın her birimize gösterdikleri o kadar çok ve o kadar çeşitli oldu ki, uzun bir liste yapmaya girişsem gene eksik kalır. Baktım altından kalkamayacağım, O’nun gösterdiklerini tanıklığım, donanımım, dolayısıyla öznel seçimimle sınırlamayı seçtim bu yazıda. Şemsa Özar’ın şu tek ifadesi bile onu bir feminist-sosyo-politik-iktisatçı olarak nitelendirmeme dayanak:

“Erkekler ve kadınlar arasında ezen ve ezilen ilişkisi olmasa, kapitalizm kadınları erkeklerden daha ucuz emek olarak kullanabilir mi? Kadınlar, ev içi ve ev dışı işlerinin ağırlığı altında, sendika ve siyasal partilerde aktif olarak çalışacak zaman ve enerjiden yoksun olmasalar, işveren tarafından ‘uysal’ işçi olarak tercih edilirler mi?”²

Bu ifadedeki neredeyse her kelime O’nun olguları çok disiplinli ve çok açılı bir yaklaşımla ele aldığına işaret ediyor. Bu bağlamda çalışmalarındaki gözlemlerimi dört ana başlıkta ele alacağım: Bütüncül, Bağdaştırıcı, Buluşturucu ve Dönüştürücü. Bu boyutların kesişen kümeler olduğunu baştan belirteyim.

“Bazen hayatta hiç beklemediğin bir anda karşına bir şey çıkar ve parmağımı uzatıp bir şey gösterir sana”³

Yollarımız her kesiştiğinde Şemsa Özar’ın her birimize gösterdikleri o kadar çok ve o kadar çeşitli oldu ki, uzun bir liste yapmaya girişsem gene eksik kalır. Baktım altından kalkamayacağım, O’nun gösterdiklerini tanıklığım, donanımım, dolayısıyla öznel seçimimle sınırlamayı seçtim bu yazıda. Şemsa Özar’ın şu tek ifadesi bile onu bir feminist-sosyo-politik-iktisatçı olarak nitelendirmeme dayanak:

“Erkekler ve kadınlar arasında ezen ve ezilen ilişkisi olmasa, kapitalizm kadınları erkeklerden daha ucuz emek olarak kullanabilir mi? Kadınlar, ev içi ve ev dışı işlerinin ağırlığı altında, sendika ve siyasal partilerde aktif olarak çalışacak zaman ve enerjiden yoksun olmasalar, işveren tarafından ‘uysal’ işçi olarak tercih edilirler mi?”⁴

Bu ifadedeki neredeyse her kelime O’nun olguları çok disiplinli ve çok açılı bir yaklaşımla ele aldığına işaret ediyor. Bu bağlamda çalışmalarındaki gözlemlerimi dört ana başlıkta ele alacağım: Bütüncül, Bağdaştırıcı, Buluşturucu ve Dönüştürücü. Bu boyutların kesişen kümeler olduğunu baştan belirteyim.

Şemsa Özar'ın Yaklaşımı-1: Bütüncül

Şemsa Özar, kapitalist sistemle ataerkil sistemin birlikte işleyişinin örüntülerini makro, mezo ve mikro düzeylerde ortaya koyar. Makro düzeyde küresel iktisadi sistemi ve neo-liberal politikaları sorgularken, mezo düzeyde devletlerin ve kurumların eşitsizlikleri yeniden üretme işlevlerini belirler, bunları da mikro düzeyde kadınların hane içindeki konumlarını, cinsiyet eşitsizliğinin kökenini irdeleyerek harmanlar. Bu yaklaşımı kuram ile sınırlı değildir; kuramın ışığında Türkiye hâllerini anlamamız için yol göstericidir.

Şemsa Özar'ın Yaklaşımı-2: Bağdaştırıcı

Bu boyut, bilgi ve politika üretimine girişenler için bence çok ufuk açıcı bir yol haritası. Şemsa Özar'ın araştırmalarında anaakım iktisat disiplininin doğabilimsel (pozitivist) yani nicel, yani tündengelim yaklaşımı ile feminizminin yorumlayıcı yani nitel, yani tümevarım yaklaşımı bir arada kullanılır. En katı hâllerile birbirine ters uçlarda yer alan bu iki araştırma yönteminin bir arada kullanılmasının, yani karma yöntemin sorunsalı anlamının ve sorunsalın açıklanarak çözüm üretilmesinin ufukumuzu nasıl açtığı eserlerinde görülür. Şemsa Özar, sayısal verileri, veri işleme tekniklerini, ekonometriyi kullanır, ama neyin sayılıp neyin sayılmadığına dikkat çeker; verilerin değer yargısından bağımsız yani nesnel ölçümler olmadığını somut örnekleriyle ortaya koyar. Şemsa Özar'a göre eşitsizlik biçimlerini ve katmanlarını asıl açığa çıkaran katılımcı gözlem, görüşme, deneyim, anlatı gibi nitel yöntemlerle edinilen saha araştırması verileridir. Ama aynı zamanda bu bilgilere dayanarak genelleme yapmanın kısıtlarına dikkat çeker, uyarır.

Bu noktada Şemsa ile bir sohbet çerçevesi kurgulayarak bize gösterdiklerini ayrıntılandırmak istiyorum. Böylesi bir sohbetten artık mahrum kalmış olmanın hüznü ile bu sohbeti zihnimde yapmak zorundayım.

Sohbetimizin konusu Şemsa'nın beni dâhil ettiği araştırma sorunsallarından biri olan Kadın İstihdamı. Şemsa'nın toplumsal cinsiyet yaklaşımı olmayan kadın istihdamı çalışmalarını nasıl eleştirdiğini hatırlatmak istiyorum. Ama önce O'nunla paylaşmış olmayı çok istediğim böylesi bir makaleyi tanıtayım. Almanya verileri ile kadın-erkek ücretli çalışma zamanlarının girdi-çıkıtı modellemesini yapan Schaffer (2007) makalesi sektörler arası ilişki modelleri yazınında öncü ve yetkin bir çalışmadır.⁵ Bulgularını “kadınlar yarı zamanlı ve emek yoğun işlerde ve eğitim, sağlık, bakım hizmetleri gibi beşerî sermaye sektörlerinde çalışmayı **tercih** etmektedir” diye özetlemektedir. (Vurgu benim).

Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar

Şemsa Özar bunu duysa, “Bulguları olgudur, tercih değildir” der ve devam ederdi: “Anaakım iktisat yaklaşımının temelinde faydasını ençoklamak üzere rasyonel (özgür) tercih yapan birey davranışı vardır. Bireylerin üretim faktörleri (toprak, emek, sermaye) sahipliği gelirlerinin kaynağıdır. Marjinal verimlilikleri gelir düzeylerini belirler; örneğin, ücret, emeğin üretime katkısı ile belirlenir. Bu modelde ücreti beğenmeyen çalışmaz. Bu yaklaşım her açıdan toplumsal cinsiyet körüdür” der ve olgunun uyardığı soruları sıralardı:

Kadınlar genellikle beşerî sermaye (eğitim, sağlık, bakım vb. hizmet) sektörlerinde çalışıyor – NEDEN?

Kadınlar aynı işi yapsalar da erkeklerden daha düşük ücret alıyor –NEDEN?

Kadınların mülkiyet oranı düşük – NEDEN?

Kadınların beşerî sermayesi (eğitim, beceri, verimlilik, yapabilirlikler) düşük – NEDEN?

Kadınlar esnek işlerde, daha az çalışma süresinde çalışıyor – NEDEN?

Kadınlar işyerinde ayrımcılığa maruz kalıyor – NEDEN?

Kadınlar işgücüne katıl(A)mıyor – NEDEN?

Kadınlar kayıtdışı işlerde çalışıyor – NEDEN?

Kadınların sosyal güvenceleri düşük – NEDEN?

Kuşkusuz soruları bunlarla sınırlı olmazdı. Toplumsal norm, ataerkil düzen, kadınların toplumsal yeniden üretim yükü boyutlarına da dikkat çekerd. Sorulara verilecek yanıtların mutlaka güncel veri, örnek, durum gibi somut dayanaklarının gösterilmesini isterdi. Bunlara erkeksiz hane hâlleri, yoksulluk, yaşlılık, engellilik, çocuk sahipliği gibi kesişimselliklerin kadınların yaşamlarını kamusal ve özel alanlarda nasıl belirlediği sorularını da eklerdi. Eksiklerimi tamamlamayı sizlere bırakıyorum.

Şemsa Özar’ın Yaklaşımı-3: Buluşturucu

İktisatçıları feministlerle, feministleri iktisatçılarla, bunları sosyologlarla ve her kanattan siyasetçilerle, hepsini de aktivistlerle buluşturan bir duruşunun, tavrının ve en önemlisi uzlaştırmacı dilinin olması kanımca en ayırt edici özelliği Şemsa Özar’ın. Pek çok çalışması pek çok kişi ile ortak

üründür; hiyerarşiye karşı bir feminist olması takım çalışmasının inceliklerini o süreçler içinde görmemizi sağladı. Tüm renkleriyle hakikat, barış ve keyifli yaşam tutkusu olan bir bilim insanının enerjisi bu ortaklaşmaları kalıcı kıldı.

Şemsa Özar'ın Yaklaşımı-4: Dönüştürücü

O'nun feminizmin yaşamı dönüştürme işlevine yoğunlaştığını, birlikte savunuculuk faaliyetlerine katılanlar bilir. Bana bu açıdan en çok ilham verenler ise Şemsa Özar'ın sosyal politikayı dönüştürmeye yönelik çalışmaları. Aşağıda verdiğim sadece birkaç örnek bile yukarıda belirttiğim yaklaşım kümelerini yansıtmakla kalmıyor, ayrıca O'nun kamu politikasının dönüşümü için uzun soluklu çabasının ve uzmanlığının ilgili bürokraside de karşılık bulduğunu gösteriyor:

* *Kadın İstihdamı için Yeni Perspektifler ve Kadın İşgücüne Muhtemel Talep* (Ankara: Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 2000)

* *Eşi Vefat Etmiş Kadınlar İçin Bir Nakit Sosyal Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi Sonuç Raporu* (Ankara: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, 2010)⁶

* *Kadın Emeği Çalışan Feminist Araştırmacılar (KEFA) Politika Notu 2026*⁷ (Kurucularından olduğu ve 2007'den bu yana emek verdiği platformun O'nunla 2025 yılının Nisan ayında Urla'da gerçekleştirdiği çalıştayın ürünü)

* *Bakım Sektörü İçin İşgücü Piyasası Değerlendirmesi ve İşgücü Tahminleri* (Kurucularından olduğu Dissensus Araştırma'da 2025 yazında başlattığı, yönlendirdiği ama tamamlandığını göremediği ILO raporu)

Şemsa'nın aramızdan ayrıldığını öğrendiğim andaki ilk tepkim “kutup yıldızım kaydı” olmuştu. Kişisel olarak hâlâ öyle hissediyorum. Ama bir taraftan da bizlere “Haydi bulunulan yerden başlamak”⁸ dediğini duyar gibiyim.

¹ Bu yazı, büyük ölçüde Boğaziçi Üniversitesi Nazım Hikmet Kültür ve Sanat Merkezi'nin “Akademiye Feminist Müdahale” söyleşi dizisi kapsamında 5 Mart 2026'da düzenlediği “Şemsa Özar'ın Anısına: İktisadi Cinsiyetlendirmek” konulu toplantıdaki “Şemsa Özar'ın İktisadi Feminist Katkıları” başlıklı sunuşuma dayanmaktadır.

² Şemsa Özar, “Dünya Sosyal Forumu ve Kadınlar,” *Eşitlik ve Özgürlük Gelecek*, Mart 2004. *Eşitlik ve Özgürlük Gelecek* dergisi Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nin (ÖDP) resmî yayın organıdır.

³ Melisa Kesmez, “Kurtarma Gemisi,” *Bazen Bahar*, 6. baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2025), 59.

⁴ Şemsa Özar, “Dünya Sosyal Forumu ve Kadınlar,” *Eşitlik ve Özgürlük Gelecek*, Mart 2004. *Eşitlik ve Özgürlük Gelecek* dergisi Özgürlük ve Dayanışma Partisi’nin (ÖDP) resmî yayın organıdır.

⁵ Axel Schaffer, “Women’s and Men’s Contributions to Satisfying Consumer’s Needs: A Combined Time Use and Input-Output Analysis,” *Economic Systems Research*, 19 (1), 2007: 23-36.

⁶ Rapora erişmek için <https://www.aile.tr/uploads/sygm/uploads/pages/arastirma-raporlari/esi-vefat-etmis-kadinlar-icin-bir-nakit-sosyal-yaritim-programi-gelistirilmesine-yonelik-arastirma-projesi-sonuc-raporu.pdf>

⁷ Politika notuna erişmek için: <http://www.kefaweb.org/upload/Node/69232/files/KEFA-Kadin-Emeg-i-Politika-Notu-S-ubat-2026.pdf>

⁸ Fazıl Hüsnü Dağlarca, “Haydi,” *Haydi*, (İstanbul: Kitap Yayınları, 1968), 7.